

УДК 373.2:371

ГРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Кубата Н.П., Айзенбарт М.М.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті розглянуто проблему формування соціальної компетенції старших дошкільників у процесі ігрової діяльності. Розкрито важливість використання ігор у старшому дошкільному віці та її вплив на розвиток соціальної компетенції. Акцентовано увагу на ролі гри в процесі розвитку навичок соціалізації дітей старшого дошкільного віку. Проаналізовано вплив використання ігор для реалізації низки важливих завдань із формування соціальних навичок старших дошкільників. Охарактеризовано значимість забезпечення ігрового характеру навчально-виховного процесу. Зроблено висновок про можливість формування соціальної компетенції дітей старшого дошкільного віку в процесі соціалізації.

Ключові слова: ігрова діяльність, компетентність, соціальна компетенція, соціальні уміння дітей старшого дошкільного віку, старший дошкільник.

Постановка проблеми. Сьогодні освітня робота з дітьми в дошкільних навчальних закладах спрямована на забезпечення умов, які надають дитині широкі можливості для самостійних дій з освоєння навколишнього світу. З огляду на такий підхід особливої значимості набуває проблема взаємодії дітей із ровесниками та дорослими.

Одним із головних завдань дошкільної освіти, як зазначено в Законі України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», є формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, набуття нею соціального досвіду [8, с. 7].

Підвищений інтерес викликає проблема соціалізації особистості, адже «соціалізація – це процес входження дитини в систему культурних норм поведінки та взаємин між однолітками» [20, с. 27]. Основи соціальної компетенції дитини закладаються у дошкільному віці, визначається напрямок її розвитку й успішної адаптації в соціумі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми формує уявлення про сучасний стан розкриття питання формування соціальної компетенції у старших дошкільників у процесі ігрової діяльності. В умовах демократичного

суспільства, діти повинні залучатися до системи людських взаємин та соціально-культурних процесів. На сучасному етапі у педагогіці та психології вважається, що формування у дітей цієї компетенції дасть змогу їм підготуватися до самостійного життя.

Аналіз науково-методичних публікацій свідчить про те, що проблема формування соціальної компетенції дошкільників у процесі ігрової діяльності, дедалі більше набуває особливої актуальності і вказує на те, що процес навчання та виховання засобами гри в дошкільних навчальних закладах сприяє гармонійному та всебічному розвитку дітей.

Проблемам гри приділяли увагу такі вчені та науковці як Л. Виготський, О. Гріднева, Д. Ельконін, К. Гросс, Г. Тарасенко. Зокрема К. Гросс вважав, що гра є первинною формою залучення людини до соціуму.

На сучасному етапі проблемами соціалізації та встановлення особистісних взаємин дітей у процесі ігрової діяльності вивчає педагог І. Рогальська-Яблонська, а проблему формування соціальної та комунікативної компетенцій дітей старшого дошкільного віку процесі ігрової діяльності досліджує та вивчає педагог М. Айзенбарт.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на визначення багатьох понять соціальної компетенції, формування її, як багатогранної характеристики, об'єктивною мірою свідчить про існування ряду невирішених та дискусійних питань, що у свою чергу вимагає проведення подальших досліджень та єдиного підходу до трактування такого педагогічного поняття як «соціальна компетенція».

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтувати теоретичні та практичні аспекти процесу формування соціальної компетенції дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

Виклад основного матеріалу. В умовах розвитку сучасного суспільства докорінно змінюється концепція неперервної освіти, починаючи з дошкільного періоду, що зумовлено досягнутим рівнем наукового розвитку, змінами ціннісних пріоритетів, переорієнтацією самого суспільного розвитку на розвиток людини, її особистісних та культурних якостей. Тож актуальним є впровадження в практику роботи закладів дошкільної освіти нової моделі організації життєдіяльності дітей, яка орієнтує педагогів на цілісний підхід до формування особистості, життєвої компетентності дитини.

У науковій літературі уживаються і поняття «компетенція», і поняття «компетентність». Ця схожість не є випадковою, адже ці категорії походять з одного джерела: з латини *competentia* – узгодженість, відповідність, а *compeo* – відповідати бути годящим, здатним.

А. Хуторський пропонує розвести ці поняття, використовувати їх паралельно, але вкладати в них різний сенс. Компетенція – це сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, способів діяльності), які є заданими до відповідного кола предметів і процесів та необхідними для якісної продуктивної дії по відношенню до них. Компетентність – це володіння людиною відповідною компетенцією, що містить її особистісне ставлення до предмета діяльності. Тобто компетенцію, за А. Хуторським, слід розуміти як задану вимогу, норму освітньої підготовки вихованця, а компетентність – як його реально сформовані особистісні якості та мінімальний досвід діяльності [19, с. 204].

Отже, компетенція, в широкому її розумінні, трактується як якість особистості, яка володіє певними знаннями в певній галузі та вміє їх застосувати на практиці, забезпечувати успішну діяльність.

У дослідженнях О. Павленко, наголошувалось на тому, що дитина дошкільного віку має опанувати такі види компетентності як соціальну, комунікативну, інформаційну та ін. [14, с. 537].

Наукова розробка проблеми соціальної компетенції почалася в кінці ХХ століття. Психологи (Ю. Меля, К. Рубін, Р. Хінтч), соціологи (В. Ядов, А. Корнілова, І. Тетаренко), педагоги (Е. Коблянська, І. Песков, В. Кожевніков) вивчали проблему соціальної компетенції, описували та досліджували такі феномени: навички взаємодії, соціальну взаємодію, мотивацію, готовність до життя, поведінкові сценарії, хоча не завжди вживали термін «соціальна компетенція» [14, с. 535].

Соціальна компетенція – це багатогранна характеристика особистості, яка своєю багатоконпонентністю охоплює всю сукупність та глибину

функціонування особистості в соціумі, враховуючи при цьому такі психологічні складові особистості, як цінності, мотиви, настанови, переконання, здібності тощо, але, як і будь який вид компетенції, проявляється у діяльності, зокрема у міжособистісних відносинах [5, с. 47].

Соціальна компетенція особистості включає насамперед її бажання й уміння спілкуватися з іншими людьми, наявність позитивної мотивації у стосунках із ними, впевненість у собі, емпатію й здатність керувати соціальними ситуаціями та використовувати ефективні стратегії для досягнення комунікативних цілей. Для реалізації останніх необхідно володіти певним комунікативним досвідом, який передбачає передовсім способи взаємодії з людьми, що нас оточують, а також співробітництво у груповому спілкуванні, навички роботи в колективі, здатність брати на себе відповідальність і долати конфлікти.

М. Лук'янова зауважує, що соціальна компетенція проявляється в активному освоєнні й присвоєнні людиною соціальних норм, правил, які виникають на різних етапах і у різних видах соціальної взаємодії, що є основою побудови, регулювання міжособистісних і внутрішньо особистісних соціальних відносин. Це свідчить про значимість соціальної компетентності для внутрішнього світу людини і для «вбудовування» її у світ відносин. Визначальним фактом є той, що соціальна компетентність виступає і як результат, і як умова успішної соціалізації. Чим вищий рівень розвитку соціальної компетентності, тим легше протікає процес соціалізації, тим успішніше здійснюється міжособистісна взаємодія. Соціалізація й соціальна компетентність надають можливість адекватно адаптуватися в умовах соціальних змін, забезпечують правильну оцінку ситуації, прийняття вірних рішень з урахуванням ситуації [11, с. 241].

М. Аргайл називає такі компоненти соціальної компетентності:

- соціальна сенситивність (мається на увазі точність соціальної перцепції);
- основні навички взаємодії (репертуар умінь, особливо важливий для професіоналів);
- навички схвалення і винагороди, що є істотними для всіх соціальних ситуацій;
- рівновага, спокій як антитеза соціальної тривожності [2, с. 18].

І. Рогальська-Яблонська стверджує, що, спілкуючись із дорослими і ровесниками, діти вчать жити поряд з іншими, враховувати їхні інтереси, правила і норми поведінки в суспільстві, тобто стають соціально компетентними [15, с. 354].

Виховання та навчання як чинники формування соціальної компетенції дітей старшого дошкільного віку – це спеціально організований процес формування і розвитку особистості та, перш за все, її духовної сфери.

Соціально компетентний старший дошкільник має розвинену потребу в контактах з іншими дітьми та дорослими, у соціально вмотивованій спільній діяльності; вміє регулювати власну поведінку; володіє яскраво вираженими моральними почуттями співраді, співпереживання, готовності прийти на допомогу [21, с. 16].

У дитячому колективі діти набувають навичок колективного співжиття, досвіду самотверджен-

ня в колективній діяльності, взаємодії та спілкування. Колектив позитивно впливає на звільнення дитини від егоцентризму, звички орієнтуватися лише на власне «Я», на свої уподобання, погляди, уміння. Уміння грати за правилами, спілкуватися з іншими дітьми – необхідна умова комфортного перебування дитини в дитячому колективі. Їй важливо відчувати себе прийнятою, значущою для інших [9, с. 38].

У грі дитина старшого дошкільного віку набуває основних навичок соціальної компетентності, необхідних для встановлення контакту і розвитку взаємодії з навколишнім світом. Значний вплив гри на формування навичок соціальної компетентності особистості старшого дошкільника полягає в тому, що, завдяки ігровому наслідуванню і рольовому перевтіленню він знайомиться з нормами і моделями поведінки і взаємин дітей і дорослих людей, які стають зразками для його власної поведінки.

Узагальнюючи наведені твердження вчених, можна констатувати, що під соціальними компетенціями дошкільника розуміються його знання, вміння та навички, необхідні для розв'язання соціальних і поведінкових ситуацій (безконфліктно виходити з життєвих ситуацій, робити вибір, приймати рішення, брати на себе відповідальність, повноцінно жити в суспільстві та ін.), характерних для цього віку.

Важливе місце у процесі формування соціальної компетенції підростаючого покоління займає ігрова діяльність. Людство обрало гру для стимулювання творчої активності дітей, формування у них навичок соціальної поведінки. Ігри широко використовувалися і продовжують використовуватися як основний засіб соціальної інтеграції дітей. Розвиваюча ігрова діяльність продуктивно використовується в навчанні та вихованні дітей протягом всієї історії педагогіки, дозволяючи дітям відносно легко і в невимушеній атмосфері пізнати себе, типи та норми поведінки, способи та моделі вирішення тих чи інших завдань, і навколишній світ.

За К. Гроссом, гра є первинною формою залучення людини до соціуму: добровільне підпорядкування загальним правилам чи лідеру; виховання почуття відповідальності за свою групу, благородного прагнення показати свої можливості в дії, що здійснюється заради групи; формування здатності до спілкування [10]. К. Гросс дитячу гру розглядав як важливий засіб формування і тренування навичок, необхідних для розвитку та майбутньої діяльності індивіда. Він один із перших показав соціальну якість і значення гри, як дитячої, так і дорослої.

До гри, як ефективного засобу навчання і виховання звертався і В. Сухомлинський «Дитина за своєю природою – допитливий, дослідник, відкривач світу. Так нехай перед нею відкривається чудовий світ у живих фарбах, яскравих і тремтливих звуках, у казці та грі, у власній творчості, в красі, що надихає її серце, в прагненні робити добро людям» [16, с. 18].

Саме гра є одним із найефективніших засобів підготовки дитини до «дорослого» життя, її соціалізації, морально-етичного виховання. У процесі гри формується особистість дитини, її соціальна компетентність з гуманістичний світогляд, з осо-

бливою яскравістю проявляються індивідуальні особливості дошкільника, розвиваються його творчі здібності, цілеспрямована уява, рух від думки до дії.

У грі діти з власної ініціативи вступають у різні контакти між собою, здебільшого самостійно будують свої стосунки. Якщо ігрова діяльність дитини є вільною і невимушеною, такою, що вийшла за межі тиску з боку дорослих, ігрові відносини виступають у ролі добровільних тренувань, шляхом яких дитина засвоює морально-етичні норми поведінки.

Отже, можна виділити наступні особливості ігрової діяльності, що сприяють соціалізації дітей:

- різноманітність предметного змісту ігор, що представляє широкий спектр знань про навколишній світ;
- емоційна привабливість, що забезпечує мотивацію до позитивного взаємодії з соціумом;
- практична спрямованість на творчість, що дає можливість самореалізації;
- досвід індивідуального проживання унікальних соціальних ролей;
- навички соціально адекватної поведінки [6].

У старшому дошкільному віці гра стає провідним видом діяльності не тому, що вона займає найбільше часу, а тому, що зумовлює якісні зміни в психіці дитини; зміст гри набуває дедалі більшої інтелектуальності, відповідно до вищого рівня розумового розвитку 5-6-річних дітей. Вони вже, наприклад, краще усвідомлюють і відтворюють суспільні події, етичні правила, якими регулюються взаємини між людьми [13].

У формуванні соціальної компетенції використовують сюжетно-рольові ігри. Однією з визначальних особливостей таких ігор є довільність ігрових дій, які підпорядковані спільним ігровим інтересам. За спостереженнями видатного психолога Л. Виготського [4, с. 65], у грі діти діють шляхом найменшого опору, тобто роблять те, чого їм найбільше хочеться. У той самий час вони навчаються діяти шляхом найбільшого опору. Коли діти виконують прийнятні ролі, то вони намагаються по-своєму відтворити дії, взаємини дорослих підкорюються обумовленим ролю правилам поведінки.

Режисерські ігри, Д. Ельконін [7, с. 54] називав особливим типом індивідуальних ігор дитини. Оскільки у них дитина сама вигадує сюжет, наділяє предмети або іграшки тими чи іншими характеристиками. Відповідно до сюжету діти керують діями декількох іграшок, не беручи на себе постійної ролі. Носіями ролей у такій грі виступають іграшки. Діти старшого дошкільного віку регулюють відносини дійових осіб як режисери.

У формуванні соціальної компетенції дітей старшого дошкільного віку важливо використовувати театралізовані ігри, оскільки їх виховна цінність полягає в тому, що, організовуючи такі ігри з дітьми, педагог має змогу шляхом продуктивного розподілу ролей впливати на реальну позицію дитини через гру [17, с. 74]. Діти в іграх мімікою, жестами, рухами передають різний емоційний стан персонажів (зайчик заблукав, злякався, але його знайшли ведмежата, приголубили, відвели додому, і всі сміються, плескають у долоні, радіють); в жестах і рухах передають фізичні особливості ігрового образу (летять вели-

кі птахи і маленькі пташки, йде по снігу великий ведмідь і маленька мавпочка). Вчать показувати жести: «маленька намистинка», «лялечка – ось така», «будинок, гора – ось такі»; передати інтонацією і силою голосу ігровий образ (маленька мишка і велетень, гномик і дракон).

В іграх на теми літературних творів діти старшого дошкільного віку прагнуть виразно передавати особливості рухів, голосу, емоційні стани. Спільно з вихователем беруть участь в театралізації на теми улюблених казок («Ріпка», «Кіт, півень і лисиця», «Колобок»). Використовуються маски тварин, емблеми із зображеннями улюблених літературних персонажів. В іграх-драматизаціях самостійно відтворюють улюблені епізоди казок, мультиплікаційних фільмів. Усе це допомагає приміряти на себе різноманітні соціальні ролі, вчить дітей поводитись в різноманітних життєвих ситуаціях.

Таким чином, ігри зближують дітей, об'єднують їх загальною цікавою для всіх діяльністю. Регулярне проведення спільних ігор збагатить

дошкільнят новими враженнями, буде сприяти формуванню навичок соціальної компетентності, дасть їм новий соціальний досвід, який є важливим для розвитку їх особистості.

Висновки і пропозиції. Проблема соціалізації, входження дітей в суспільство є однією із найважливіших у системі дошкільної освіти. Формування у старших дошкільників перших навичок соціалізації вимагає від дітей вміння вступати в контакт з іншими, наслідувати і відтворювати певні норми та моделі поведінки.

З'ясовано, що у формуванні соціальної компетентності дитини старшого дошкільного віку найкращих результатів можна досягти, граючись із нею, тому що кожна гра виконує важливу виховну, соціалізуючу функції, формуючи типові навички соціальної поведінки та систему цінностей старшого дошкільника. У грі, діти-дошкільники розвиваються як особистості, у яких формуються ті уміння і навички, які впливатимуть на їх адаптацію у суспільстві, відносини з оточуючими людьми.

Список літератури:

1. Андреева Г.М. Психология социального познания / Г.М. Андреева. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Аспект Пресс, 2005. – 303 с.
2. Аргайл М. Психология счастья / М. Аргайл – СПб.: Питер, 2004. – 272 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти України / наук. кер.: А.М. Богущ; авт. кол-в: А.М. Богущ, Г.В. Беленька, О.Л. Богінч, Н.В. Гавриш [та ін.]. – Київ, 2012. – 26 с.
4. Виготський Л.С. Гра і її роль у психічному розвитку дитини // Питання психології. – 1966. – № 6. – С. 62–68.
5. Гончарова-Горянська М. Соціальна компетентність: поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів / Гончарова-Горянська М. // Рідна школа. – 2004. – № 7–8.
6. Гріднева О.М. Ігрові технології як засіб формування соціальної компетентності старших дошкільників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://refs.in.ua/igrovi-tehnologiyi-yak-zasib-formuvannayasocialnoyi-kompetent.html>. – Назва з екрана.
7. Ельконін Д.Б. Психологія гри. М.: ВЛДДОС, 1999.
8. Закон України «Про дошкільну освіту» // Урядовий кур'єр. – 2001. – № 144. – С. 1–9.
9. Кононко О.Л. Простір «Я»: реальність та життєва проблема // Дошкільне виховання. – 2001. – № 4.
10. Ланге К. Карл Грос: Ігри людей. Йена ... – ЕСНО. – [Електронний ресурс] / Ланге К. – Карл Грос. Режим доступу: <http://echo.mpiwg-berlin.mpg.de/MPIWG:NP6VSTW3>.
11. Лукьянова М.И. Социальная компетентность как компонент управленческой культуры руководителя / М.И. Лукьянова // Психология инновационного управления социальными группами и организациями. – Кострома. – 2001. – С. 240–242.
12. Максимова О.О. Формування соціальної компетентності дитини дошкільного віку як запорука її успішної адаптації до навчання в школі / О.О. Максимова // Педагогічна освіта: теорія і практика. Збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. В.М. Лабунець]. – Вип. 20 (1–2016). – Ч. 2. – 2016. – С. 229–234.
13. Наумчук Т.В. Особливості психічного розвитку дітей дошкільного віку. – [Електронний ресурс] / Т.В. Наумчук. – Режим доступу: http://www.zipro.net.ua/index.php?page_id=387.
14. Павленко О.М. Теоретично-психологічні основи дослідження соціальної компетентності дошкільників / О.М. Павленко // Збірник наукових праць ККПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Проблеми сучасної психології. – 2010. – Вип. 10. – С. 534–544.
15. Рогальська-Яблонська І.П. Соціалізація дітей в умовах сучасного освітнього середовища ДНЗ на засадах наступності та перспективності / І.П. Рогальська // Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. Сухомлинського: Серія : Педагогічні науки : Вип. 37. Т. 1. – Миколаїв: МНУ, 2012. – С. 351–356.
16. Сухомлинська О.В. У пошуках справжнього // В.О. Сухомлинський. Серце віддаю дітям. – Х.: Атма, 2012. – С. 5–22. ISBN 978-966-8917-49-3.
17. Тарасенко Г.С. Творчі ігри у виховній роботі з дітьми / Г.С. Тарасенко // Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти. Навч.-метод. посіб. / За ред. Г.С. Тарасенко. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 320 с.
18. Формування освітніх компетенцій дитини: проблеми, розвиток, супровід: збірник матеріалів II Всеукраїнського науково-методичного семінару для науковців, практичних працівників та студентів (27 березня 2014 року) / [гол. ред. І.П. Рогальська-Яблонська та ін.]. – Умань: АЛМІ, 2014. – 116 с.
19. Хуторской А.В. Компетентностный подход в обучении. Научно-методическое пособие / А.В. Хуторской. – М.: Издательство «Эйдос»; Издательство Института образования человека, 2013. – 73 с.: ил. (Серия «Новые стандарты»).
20. Циба В. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз): Навчальний посібник. – К.: МАУП, 2000.
21. Якименко Л. Від людини «діючої» до людини «суспільної» / Л. Якименко // Дошкільне виховання. – 2008. – № 7(804). – С. 16–18.

Кубата Н.П., Айзенбарт М.М.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

ИГРА КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация

В статье рассмотрена проблема формирования социальной компетенции старших дошкольников в процессе игровой деятельности. Раскрыто значение использования игр в старшем дошкольном возрасте и ее влияние на развитие социальной компетенции. Акцентируется внимание на роли игры в процессе развития навыков социализации детей старшего дошкольного возраста. Проанализировано влияние использования игр для реализации ряда важных задач по формированию социальных навыков старших дошкольников. Охарактеризованы значимость обеспечения игрового характера учебно-воспитательного процесса. Сделан вывод о возможности формирования социальной компетенции детей старшего дошкольного возраста в процессе социализации.

Ключевые слова: игровая деятельность, компетентность, социальная компетенция, социальные умения детей старшего дошкольного возраста, старший дошкольник.

Kubata N.P., Eisenbart M.M.

Lviv National University named after I. Franko

GAMES AS A MEANS OF FORMING SOCIAL COMPETENCE IN THE FIRST PRIMARY AGE

Summary

The article deals with the problem of formation of social competence of senior preschool children in the process of game activity. The importance of using games in the senior preschool age and its influence on the development of social competence is revealed. The attention is focused on the role of the game in the process of developing the skills of socialization of children of senior preschool age. The influence of the use of games on the implementation of a number of important tasks in shaping social skills of senior preschool children is analyzed. The importance of ensuring the game character of the educational process is characterized. The conclusion about the possibility of forming social competence of children of the senior preschool age in the process of socialization is made.

Keywords: game activity, competence, social competence, social skills of children of the senior preschool age, senior preschooler.